

PAKİSTAN'DA BABURLULAR DÖNEMİ MİMARİ ESERLERİ*

HALICI, Gülseren
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Babur'un 1526'da İbrahim Lodi'ye karşı Panipat'ta kazandığı zaferle tarihte "Hint-Alt Kıtası" diye adlandırılan Hindistan'da Baburlular (Hint-Türk İmparatorluğu) devri başlar. Babur'dan (1526-1530) Evrengzib'e kadar (1659-1707) devam eden bu devirde Hindistan ancak İtalya Rönesansı, XIV. Louis ve Kanunî Sultan Süleyman dönemleriyle kıyaslanacak parlak yükselme kaydetti. Özellikle güzel sanatlar çok gelişti.

Türkler'in Hindistan'a getirdiği sanat daha çok İslamî özellikler taşımakta ve mimarî sitil eyaletten eyalete değişen, zaman zaman yerli geleneklerle Selçuklu ve Timuroğlu geleneklerinin karışımıyla karşımıza çıkmaktadır.

Bölünmeden sonra (1947) Pakistan'da kalmış olan mimari eserlerinden Cihangir'in anıt mezarı (Lahor), Vezir Han cami (Lahor), Mahabbet Han cami (Peşaver), Cami-i Mescid (Multan), Lahor kalesi ve içindeki yapıları; ayrıca Şalamar bahçesi (Lahor), Aççhabal bahçesi (İslamabad), Dilkuşa ve Badami bahçeleri (Lahor) hâlen ilgi çekmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hint-Alt Kıtası, Hint-Türk İmparatorluğu, Baburlular, mimarî, Pakistan.

ABSTRACT

Through the triumph of Babur in 1526 over İbrahim Lodi in Panipat, period of Babur (Indian-Turkish Empire) started in India, which is called as India Sub-Continent in history. In this period, which commenced with Babur (1526-1530) and came to the end with Evrengzib (1659-1707, India demonstrated a splendid improvement that could easily be compared with the Italian Renaissance and the periods of Louis XIV and Kanuni Sultan Suleyman. Particularly in terms of the fine arts, a great improvement turned out to be in question.

The approach of art brought by the Turkish to India had rather Islamic characteristics and the architectural style was encountered in such a way that was altering from county to another, and from time to time, as a combination of the domestic traditions and the conventions of Seljuk and Timuroğlu Sultanates.

* Renkli resimler için bkz.: ss. 407-409.

After the separation (1947), certain architectural artifacts remaining in Pakistan including the Tomb of Cihangir (Lahore), Vezir Khan Mosque (Lahore), Mahabbet Khan Mosque (Pashaver), Cami-i Mescid (Multan), Lahore Fort and the constructions inside of the castle as well as the Shalamar Garden (Lahore), Achchabal Garden (Islamabad), Dilkusha and Badami Gardens (Lahore) still continue to arouse interest after all.

Key Words: India sub-continent, Indian-Turkish Empire, Babur, architecture, Pakistan.

Asya kıtasının güneyinde, alt kıta diye de adlandırılan Hint-Alt Kıtasında çok eski dönemlerden beri oluşmuş çeşitli kültür birikimleri dışardan da gelen farklı kültürlerin etkisiyle kendine has özellikleri olan sanat şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Hint sanat tarihi ele alındığında başlangıcından itibaren dört ana grup altında incelenir. Birincisi MÖ dördüncü binde oluşmuş, yok oluş nedeni ve tarihi henüz açıklığa kavuşmamış Mohencodaro, Harappa ve Taxila şehirleriyle tanınan İndus veya Sind medeniyeti; ikincisi, Buddhizm ve Caynizm'in etkisindeki sanat; üçüncüsü, Hinduizm ile ilgili sanat; dördüncüsü de Müslüman Türkler'in Kuzey Hindistan'ı ele geçirmesinden sonra Hint-Alt Kıtasında oluşmuş Türk, İran, Hindu-Buddhist sitillerinin karışımıyla ortaya çıkan Türk-Müslüman sanatıdır (İnci, 2002; 881).

Türklerle Hindistan'ın ilgisi 977 yıllarında başladı. XI. yüzyılın başlarında Gazneli Mahmud Pencab'ı ele geçirdi. XII. yüzyıl sonlarında Muhammed Guri Ganj ovasını elde etti ve Delhi'de tüm Hint-Alt Kıtasına hükmeden sultanlık kurdu. Delhi sultanları gerçekleştirdikleri imar faaliyetleri sonucunda günümüzde hâlâ varlıklarını koruyan eserler yarattılar, pekçok yeni yerleşim bölgeleri kurdular. Yapıtlarının çoğu Delhi'de görülmektedir.

Zahir-ud-Din Muhammed Babur'un İbrahim Lodi'ye karşı Panipat'da kazandığı zaferle (1526) Hint-Alt Kıtasında Baburlular (Hint-Türk İmparatorluğu) devri başlar. Delhi Sultanlığı ve Baburlular devrinde Müslüman-Türk sanatı Hint sanatı üzerinde derin etkiler meydana getirdi. Türk-İran-Hint sanatlarının birleşimiyle çok değişik eserler ortaya kondu. Mimaride asıl gelişme Baburlular devrinde oldu. Babur'dan (1526-1530) Evrengzib'e kadar (1659-1707) devam eden bu uzun devirde Hindistan ancak İtalya rönesansı, XIV. Louis ve Kanuni Sultan Süleyman dönemleriyle kıyaslanacak parlak yükselme kaydetti (Suut Kemal, 1959; 330). Özellikle güzel sanatlar iyice gelişip serpildi. Kuzey Hindistan'dan başlayarak çeşitli Türk-Müslüman kültür ve sanat merkezleri kuruldu. Bu etki zaman içinde Orta Hindistan'a kadar ilerledi. Hindu sanatı ise sadece Güney Hindistan'da egemen oldu (İnci, 1990; 348). Babur kısa süren saltanatında inşaata ve bayındırlık faaliyetlerine fazla fırsat bulamadı. Oğlu Humayun (1530-1540/1555-1556) bazı yapılar inşa ettirmişse de bunlardan pek azı ayakta kalabildi. Başlıca mimari eserler Ekber

(1556-1605) ve Şah Cihan (1628-1659) dönemlerinde inşa edildi. Evrenzib dönemindeyse mimari yavaş yavaş gerilemeye başladı. Baburlular devrine ait mimari eserlerin en önemlileri Hindistan'ın kuzeybatı bölgesinde; özellikle Delhi, Agra, Lahor, Fetihpur Sikri, Allahabad ve Bicapur'da bulunur.

Türkler'in Hindistan'a getirdiği sanat daha çok islâmi özellikler taşımakta ve mimari stil eyaletten eyalete değişen, zaman zaman yerli geleneklerle, Selçuklu ve Timuroğlu geleneklerinin karışımıyla karşımıza çıkar (Suut Kemal, 1959; 330). Kubbeli türbeler, kemerli yapılar ve Orta Asya saray mimari tarzı Türklerle birlikte Hindistan'a taşındı (İnci, 1990; 348, 349). Buddhizmin etkisi altındaki Uygur sanatında lotus yani nilüfer çiçeği şeklinde süslemeler vardır. Bu süsler Hint-Alt Kıtası'nda Türk hâkimiyeti devrinde de görülmektedir (İnci, 1990; 348). Yapılarda Hindistan doğal zenginliklerinin tüm malzemelerinden yararlandı, pek çok değerli ve yarı değerli taşlar kullanıldı. Baburlular yapılarında önceleri kırmızı kum taşı kullanıldılar. Ekber'den itibaren bu taşı ak mermerle kaplamaya başladılar. Cihangir döneminde (1605-1627) gelişen yapıların içini ve dışını türlü renk ve değerde kakma taşlarla süsleme ve tasvir yaratma tarzı Şah Cihan döneminde en parlak örneklerini verdi.

Bölünmeden sonra (1947) Pakistan'da kalmış olan Baburlu mimari eserlerinden Cihangir'in anıt mezarı, Vezir Han Cami, Mahabbet Han Cami, Cami-i Mescid (Multan); Lahor Kalesi ve yapıları, Balahisar Kalesi (Peşaver), ayrıca Şalamar Bahçeleri, Açıhabal Bahçesi, Dilkuşa bahçesi ve Badami Bahçe hâlâ ilgi çekmeye devam etmektedir.

Anıt Mezarlar

Cihangir'in Anıt Mezarı (Lahor-Şahdara)

Cihangir'in Lahor'un 4 mil kuzeyinde Şahdara'da bulunan anıt mezarı 10 yılda tamamlanmış ve 1637'de bitmiştir. Karısı Nur Cihan tarafından yaptırılan bu eser kayınpederi İtimad-ud-Daula anıt mezarıyla aynı plânda olup ondan az daha büyüktür. 7 m. yüksekliğindeki yapıda yer yer kakma taşlarla tasvirler yapılmıştır. Dört köşesinde 32'şer m. yüksekliğinde minareleri vardır (Abd-ul-mecid; 375). Sikh egemenliği sırasında harap edildiğinden anıt mezar günümüzde orijinal biçimini kaybetmiştir. (Bkz.: s. 407)

Camiler

Vezir Han Cami (Lahor)

Şah Cihan'ın tabibi ve ünlü veziri, genellikle Vezir Han diye bilinen, Hekim İlm-ud-Din Ansari tarafından 1634'te inşa edildi. Geniş bahçe kapısı, görkemli 4 sekizgen biçimdeki minareleri ve eşsiz mozaik süslemeleri eserin ihtişamını daha da artırmıştır. (Bkz.: s. 407)

Mahabbet Han Cami (Peşaver)

Peşaver yöneticisi Mahabbet Han için 1634’de Şah Cihan döneminde inşa edildi. Eser Baburlu devrinin güçlü karakteristik yapılarından sayılır (Government of Pakistan; 83), (Bkz.: s. 408).

Badşahi Mescid (Lahor)

1673-1674’te Evrengzib tarafından inşa ettirildi. Kırmızı kum taşından yapılmış yüzeyi ak mermer kakmalı çeşitli bitki ve geometrik desenlerle süslüdür. Dünyanın en geniş tarihi camisi olarak düşünülmektedir (Ahmad Nabi Khan, 2000; 34). Avlusunun köşelerinde uzun sekizgen biçiminde kuleleri ve dört küçük minaresi vardır. İbadet bölümünün üç geniş mermer kubbesi bulunur. Heybetli görüntüsüyle Baburlu devri mimari özelliklerini sergilemektedir, (Bkz.: s. 408).

Kaleler

Lahor Kalesi

1566’da Ekber’in inşasına başlattığı kale oğlu Cihangir tarafından tamamlandı. Eski kale diye de bilinir. Kırmızı kum taşındandır. Erken dönem Baburlu mimari örneklerindedir. İçi ve dışı oldukça düzenlidir (Ahmet Nabi Khan, 2000; 27). Kale Şah Cihan döneminde ve sonraları Sikh egemenliğinde pekçok değişikliğe uğradı. Şah Cihan kale içinde birçok ak mermerden anıt ve yapı inşa ettirdi. “Çilsütun” yani kırk sütun denilen Divan-Umm, Musemmen Burç ve içindeki Şiş Mahal (Y. Hikmet, 1987; 526), hvabgah (uyku odası), hükümdarlık hamamı, ayrıca kadınlar bahçesi kale içindeki yapılardan bazılarıdır. Yapılarda çini süslemeler kullanılmıştır, (Bkz.: s. 409).

Babur’un 16. yüzyılda inşa ettirdiği Peşaver’deki Balahisar kalesi de bu devrin yapılarından (Government of Pakistan; 92).

Bahçeler

Hint-Alt Kıtasında Baburlu yönetimi süresince tüm hükümdarlar mevcut bağ ve bahçelerin geliştirilmesine ve buldukları her yerde yeni bahçelerin kurulmasına çok özen gösterdiler. Bu faaliyetlerinde de estetikten oldukça yararlandılar. Ekber döneminden başlayarak bu alanda belirgin bir gelişme kaydedildi. Hindistan’da bolca çiçek bulunmasına karşın Avrupa ve İran’da yetişen ender çiçekler istetilerek yeni kurulan bahçelerde yetişmelerini sağladılar. Özellikle Ekber döneminde pek çok yeni bahçe kurdurtuldu. Cihangir ve karısı Nur Cihan bahçe yapımına çok ilgi duydular. Bizzat Cihangir’in emirleriyle inşa edilen Lahor’daki Dilkuşa Bahçesi ve Badami Bahçe de Baburlu devri ünlü bahçelerindedir. Şah Cihan döneminde de bu faaliyetler devam etti ve ünlü Şalamar bahçeleri bu dönemde yaptırıldı.

Şalamar Bahçeleri (Lahor)

Ünlü Şalamar bahçesi Şah Cihan'ın mimari zevkinin örneklerindedir. Şalamar adında Lahor, Delhi ve Kaşmir'de (Sirinagar) üç bahçe vardır. Lahor Şalamar bahçesi Şah Cihan'ın Lahor'u ziyaret ettiği zamanlarda kalması için özellikle tasarlanmıştı. Ali Mardan tarafından yapıldı (K. Ali, 1968; 186,187). Bahçe üç kademe olarak inşa edildi. Bahçe içinde yazlık evler ve birkaç ak mermer köşk de bulunur. Üç büyük havuzu, şelâleleri ve sayısız fiskiyeleri bahçeyi daha da güzelleştirmektedir. Kanallarla bahçeye su desteği sağlanmıştır. Gizliliği sağlamak için bahçe 1650x730 feet ebatlarında yüksek, sağlam duvarlarla çevrilmiştir (Government of Pakistan; 95), (Bkz.: s. 409).

Aççhabal Bahçesi (İslamabad)

İslamabad'a yaklaşık 7 mil uzaklıktaki Aççhabal kaynağının olduğu yerde 3 kademeli olarak inşa edildi. Dağların arasından akan kaynak suyunun sağlığa faydası dönemin ünlü tabiplerince kabul edilmiştir. 80'e yakın fiskiyenin bulunduğu bahçede sayısız meyve ağaçları dikilidir. Çınar ağaçları sırası diğer Türk bahçelerinde olduğu gibi burayı da görkemli kılmıştır. Bahçedeki yapılardan ayakta kalan harem odaları şimdi harap durumdadır (Abd-ul-mecid; 351, 352).

KAYNAKÇA

Ahmad Nabi Khan, (2000), **Muslim Art Heritage of Pakistan**. Islamabad: 27; 34; 83.

Bayur, Yusuf Hikmet, (1987), **Hindistan Tarihi**. Ankara: 526.

Government of Pakistan, (tarihsiz), **Facts About Pakistan**. Islamabad: 92; 95.

K. Ali, (1986), **A New History of Indo-Pakistan Since 1526**. Dacca: 186,187.

Kuddusi, İcaz-ul-hak, (1970), **Tuzuk-i Cihangiri** (C. . 2). Lahore: 214.

Macun, İnci, (1990), "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari", **Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**. Ankara: 348,349.

Macun, İnci, (2002), "Hindistan'da Türk-Müslüman Mimari ve Resim Sanatı", **Türkler**. Ankara: 881.

Salik, Abd-ul-mecid, (tarihsiz), **Muslim Sikafat**. Lahore: 375.

Yetkin, Suut Kemal, (1959), **İslam Mimarisi**. Ankara: 330.

